Quba Soyqırımı Memorial Kompleksi

Tarixin torpaqda qalan gizli sirləri

Uzun illərin yaddaş xronikası bir daha göstərir ki, tarix boyu ermənilər azərbaycanlılara qarşı kütləvi qırğınlar törətmiş, bəd əməllərindən əl çəkməmişlər. XX əsrin əvvəllərində dünyada gedən qarışıq proseslərdən öz xeyirləri üçün istifadə etməyə çalışan bu insanlar öz qəddarlıqları ilə seçiliblər.

Erməni vəhşilərinin törətdikləri qətliamlar nəticəsində on minlərlə insan həyatını itirmiş, bir o qədər də öz doğma ocağından didərgin düşmüşdür.

Bolşevik-daşnak dəstələri Bakı, Şamaxı, Quba, Kürdəmir, Salyan və Lənkəran qəzaları istiqamətində dəhşətli soyqırımlar törədiblər. Təkcə bir faktı qeyd etmək kifayətdir ki, Hamazaspın başçılıq etdiyi quldur dəstələri Quba qəzasının 167 kəndini yandırıb, 16 mindən çox azərbaycanlı öldürüblər. 1918-ci il sentyabr ayının ortalarına qədər davam edən soyqırımında 50 mindən çox azərbaycanlı qətlə yetirilib. Erməni daşnakları qətllərdən əlavə, talanlar edib, minlərlə müsəlmanı və qeyri-millətləri amansız işgəncələrə məruz qoyublar.

Həmin dövrdə Qubada da vəziyyət kəskin xarakter almışdı. İnsanları öz evlərindən çıxarır, əmlakını talan edirdilər. Etiraz edənləri həmin andaca qətlə yetirirdilər. Onlar Qubada sakinləri ağaclardan asır, uzun müddət onlara heç kimin yaxınlaşmasına imkan vermirdilər.

Tarixi faktlar bəzən sırf təsadüf nəticəsində açılır. Qubada idman meydançası üçün ərazi hazırlananda Qudyalçayın sağ sahilində üst-üstə qalaqlanan insan sümükləri ilə dolu iki quyu aşkar olundu. Böyük quyunun diametri 5, kiçik quyunun diametri 2,5 metr idi. Quyular arasında 2 metr məsafə vardı. Aşkar edilmiş insan cəsədlərinin əksəriyyəti uşaq və qadınlara aiddir. Skeletlərin bütöv halda tapılmaması insanların öldürüldükdən sonra şaqqalanaraq quyuya atıldığını göstərir. Odur ki, qurbanların sayı kəllə sümükləri ilə müəyyən olunub. Onların tədqiqatı zamanı ölüm faktının nə vaxt baş verdiyi dəqiqləşdirilib. Qubada tapılan sümüklərin tərkibindəki nəmliyin miqdarı ölüm tarixinin ötən əsrin ikinci onilliyinə aid olduğunu üzə çıxarıb. Məzarlıqda azərbaycanlılarla birlikdə ləzgilər, yəhudilər, tatlar və digər millətlərin 400-dən artıq nümayəndəsi qətlə yetirilərək basdırılmışdı. Alimlər belə nəticəyə gəliblər ki, quyu və arxlarda basdırılan insan cəsədləri 1918-ci ildəki Quba qırğınının qurbanlarıdır.

Bu həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq üçün mühüm işlər görülmüşdür. 2013-cü il sentyabrın 18-də Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə yaradılan Quba Soyqırımı Memorial Kompleksinin açılışı olub. Açılışda iştirak edən Prezident İlham Əliyev demişdir: "...Burada nümayiş etdirilən eksponatlar bizim tariximizi göstərir. Eyni zamanda, memorial kompleksdə yaradılmış ekspozisiya çox böyük məna daşıyır. Kompleksin girişində Quba qəzasının dinc vaxtları öz əksini tapır. Ailələr, vətəndaşlar dinc həyat sürürlər. Ondan sonra qanlı günlər, dinc əhaliyə qarşı törədilən vəhşilik əks olunur".

Kompleksin bütün bölmələrində quraşdırılan audiobələdçi qurğuları vasitəsilə ingilis, rus və Azərbaycan dillərində ətraflı məlumat almaq mümkündür. Abidə-muzeyin ekspozisiyasında 1918-ci ilin mart-iyul aylarında Bakı quberniyasının 5 qəzasında - Bakı, Şamaxı, Quba, Göyçay və digər ərazilərdə müsəlman əhalinin soyqırımı tarixi öz əksini tapıb. Ekspozisiya 1918-ci il hadisələri ərəfəsində dinc Quba həyatını əks etdirən fotoşəkillərlə başlayır və arxiv sənədləri ilə zəngindir. Muzeydə 1918-ci ilin qanlı hadisələrini tədqiq etmək üçün Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının yaradılması haqqında qərarı, komissiyanın sənədləri, habelə 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ərazisini əks etdirən xəritə, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin soyqırımı haqqında sərəncamı yer alır.

Muzey Kompleksdə məlumat mərkəzi, zəngin kitabxana, kompüterlərlə təmin olunmuş oxu zalı da fəaliyyət göstərir. Kompleksin ərazisində Azərbaycan Respublikasının dövlət bayrağı ucaldılıb. Həyətyanı sahədə alma bağı salınıb.

Muzeydə ölkəmizin hər bir qəzasının tarixi faciəsi ayrı-ayrı bölmələrdə zəngin foto, arxiv sənədləri, statistik məlumat və diaqramlarla verilir. İnformasiya üç dildə, hər bölmənin qarşısında quraşdırılan elektron məlumat bazasında öz əksini tapıb. Quba soyqırımını əks etdirən sənədli film zalda davamlı olaraq nümayiş etdirilir. Müxtəlif qəzalarda baş vermiş soyqırımlar zamanı kütləvi şəkildə xüsusi qəddarlıqla öldürülmüş insanların əksəriyyəti yandırılıb, dənizə, quyulara atılıb və bu səbəbdən onları dəfn etmək mümkün olmayıb. Zalın mərkəzində soyqırımı qurbanlarının xatirəsinə qara mərmər qoyulub.

Quba Soyqırımı Memorial Kompleksi dağlıq ərazidə yerləşir. Kütləvi məzarlığın yerləşdiyi məkanı sel sularından qorumaq məqsədilə Qudyalçayın məcrası boyu 400 metr uzunluğunda qoruyucu beton bənd də inşa olunub. Kompleksin 3,5 hektarlıq ərazisində geniş quruculuq işləri həyata keçirilib. Onu da qeyd edək ki, Quba Soyqırımı Memorial Kompleksi dövlət başçısının sərəncamı ilə erməni cəlladlarının yüzlərlə günahsız insanı qətlə yetirib quyulara doldurduğu yerdə ucaldılıb.

Kompleksin dörd tərəfində qoruyucu tədbirlər görülüb. Quyuların açıldığı yerdə kütləvi məzarlıq saxlanılırdı. Məzarlıq hissədə açıq havada qalan sümüklərin çürüməsi, torpağın eroziyaya uğraması və sürüşmə hallarının aktivləşməsi müşahidə olunurdu. Dövlət başçısının müvafiq tapşırığı ilə yaradılan komissiyanın qərarı ilə həmin sümüklər ötən ilin əvvəllərində basdırılaraq üzərində abidə ucaldılmışdır. Kompleksi ziyarətə gələnlər həmin abidənin qarşısında dayanır və ehtiramlarını bildirirlər.

Koronavirusla bağlı xüsusi karantin rejimində də Quba Soyqırımı Memorial Kompleksi onlayn formada fəaliyyətini davam etdirilir. Kompleksin direktoru Rəxşəndə Bayramova bildirdi ki, təkcə ötən il buranı 100 minə yaxın insan ziyarət edib. Pandemiya dövründə infeksiyanın mədəniyyət müəssisələrində yarada biləcəyi təhlükənin qarşısının alınması və bu sahədə aparılan müvafiq profilaktik tədbirlər həyata keçirilib. Kompleksdə dezinfeksiya işləri aparılmış və bu gün də davam etdirilməkdədir.

Öyrənirik ki, mart ayından Quba şəhərində "Soyqırımı Memorial Kompleksi" virtual fəaliyyətə başlayıb. Sosial şəbəkələrdə mütəmadi olaraq seminarlar, layihələr, soyqırımı hadisələri barədə tarixi faktlar və məlumatlar paylaşılır. Həmin şəbəkələrdə təcrübəli mütəxəssislər tərəfindən ayrı-ayrı bölmələr üzrə virtual ekskursiyalar (4 dildə - Azərbaycan, ingilis, rus və ərəb) izləyicilərə təqdim edilir. Virtual fəaliyyət zamanı təşkil edilmiş "Tarixi filmlər" layihələri çərçivəsində kompleksin 5 videoçarx və qısametrajlı filmlər, "Evdəqal-Elmdən qalma" layihəsi çərçivəsində tarixçi alimlərin, tədqiqatçıların iştirakı ilə 4 elmi onlayn video məruzələr müxtəlif sosial şəbəkələrdə paylaşılıb. "Soyqırımlar insanlığa - bəşəriyyətə qarşı cinayətlərdir", "Azərbaycanın multikultural mühiti" layihələri çərçivəsində 10 mövzu ətrafında virtual yayımlar olmuş, tariximizin araşdırılması istiqamətində dəyərli işlər görülmüşdür.

Kompleksin beynəlxalq əlaqələri də genişlənməkdədir. Rəhbərliyin təşəbbüsü ilə "Azərbaycanlılara qarşı törədilmiş soyqırımlar" ,"Ölkəmizdə multikultural dəyərlər-etniklərin tarixi" layihələri ətrafında diskussiyalar aparılmış, Skandinaviya ölkələrində, o cümlədən Finlandiya, İngiltərə, Fransa, Almaniya, Amerika, Yunanıstanda yaşayan soydaşlarımızın iştirakı ilə virtual seminarlar təşkil edilmişdir. Kompleksin elektron poçtuna hər gün onlarla məktub gəlir. Dünya ictimaiyyətinə ingilis dilində bukletlər, məlumat xarakterli bilgilər göndərilir. Kompleks barədə informasiyalar xarici informasiya agentlikləri tərəfindən həmin andaca oxunur və həqiqətlərin açılmasında açar rolunu oynayır.

Quba Soyqırımı Memorial Kompleksindəki xatirə kitabı minlərlə insanın ürək sözləri ilə zəngindir. 2009-cu ildə kanadalı M.Hadirel Qubada olarkən məzarlıqda gördüklərindən dəhşətə gələrək xatirə kitabına erməni faşistlərinə nifrətini bircə cümlə ilə belə ifadə edib: **"Bunları törədənləri Allaha tapşırmaq lazımdır, çünki onların öhdəsindən yalnız O, gələ bilər".** Onların içində başqa biri belə yazır: **"Bütün bunları törədən insan əməli deyil. Çünki insan bunları edə bilməz. Təki elə bir gün gəlsin ki, hamılıqla qanları yer üzünə çətir kimi çəkənlərin sonunu görək. Allah onu bizlərə qismətləsin!"**

Bəli, 100 illik bir zaman kəsiyində bu günün baxışı bizi yandırır. Amma ölkəmizin üzərində qətliamların tarixi müasir dövrümüzə ayaq açıb. Bu gün torpaqlarımızın 20 faizi ermənilər tərəfindən işğaldadır. Və müharibə bu gün də davam edir. Amma xalqımız əmindir ki, tezliklə vətənimizin üzərindən qara buludlar çəkiləcək və zəfər nəğmələri həsrətə üstün gələcəkdir.

Akif ƏLİYEV,
"Azərbaycan"